

# Základní literatura a prameny

## ■ Souborné literárněhistorické práce

Období 1945–89 bylo zpracováno v rámci historických přehledů dějin české literatury, vznikajících především z propedeutických důvodů. Klíčovou publikaci postihující komplexně a vyváženě vývoj české literatury od jejího vzniku po současnost představuje soubor koncipovaný jako středoškolská učebnice, jenž pod názvem *Česká literatura od počátků k dnešku* (2., doplněné vydání Praha 2002) připravili k vydání Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janáčková a Jiří Holý. Výklad sledovaného období (Jiří Holý) je členěn do tří základních oddílů (čtyřicátá a padesátá léta, šedesátá léta, od sedmdesátých let do současnosti) a sleduje jak proměnu společenského a ideového kontextu, tak samotný literární vývoj prostřednictvím hutných charakteristik klíčových literárních děl. Publikace obsahuje kromě stručných bibliografických dodatků k jednotlivým kapitolám rovněž komentovaný přehled sekundární literatury předmětu a byla doplněna cyklem antologií přinášejících ukázky z důležitých beletristických i esejistických textů různých autorů. K poválečnému období se vztahuje svazek *Knihy textů. Česká literatura od počátků k dnešku 4. Od roku 1945 do současnosti* (Praha 2001, edd. Jiří Holý, Emil Lukeš). Další základní syntetizující publikací je *Panorama české literatury. Literární dějiny od počátků do současnosti* (Olomouc 1994, edd. Lubomír Machala, Eduard Petř), editory rovněž charakterizovaná jako středoškolská příručka k dějinám literatury. Výklad je v ní soustředěn do medailonů výrazných osobností, v jejichž rámci jsou uváděna jednotlivá díla. Stručné úvodní kapitolky přibližující společenský a ideový kontext literárního vývoje jsou redukovány na poznámky k vybraným událostem, informace o dobových myšlenkových proudech a výčty periodik. Na rozdíl od předchozí příručky je výklad méně strukturován, periodizační mezník představuje pouze rok 1968; práce obsahuje i stručný nekomentovaný soupis sekundární literatury k tématu.

Třetí základní práci zaměřenou na celé sledované období, soustředěnou však na problematiku jediného literárního druhu – poezie – představuje příručka *Na tvrdém loži z psího vína. Česká poezie od 40. let do současnosti* (Brno 1998). Autoři Zdeněk Kožmín a Jiří Trávnický v ní spojují literárněhistorický výklad reflektující zejména myšlenkové proudy dobové básnické tvorby se stručnými interpretacemi veršů v pasážích věnovaných jednotlivým autorům. Publikace obsahuje seznam základní sekundární literatury předmětu doplněný o krátké komentující glosy.

## ■ Slovníkové příručky

Základní lexikografickou publikaci pro dané období představuje dvojdielný *Slovník českých spisovatelů od roku 1945* (I., Praha 1995, 2., doplněné vydání tamtéž 1999, II., tamtéž 1999, ed. Pavel Janoušek). Tato příručka zahrnuje vedle výkladu o životě a tvorbě jednotlivých autorů i úplnou primární bibliografii jejich knižně publikovaného díla a výběrovou bibliografii kritické a literárněvědné reflexe. Doplněkem uvedeného slovníku je *Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945–2000* (Brno – Olomouc 2002, Blahoslav Dokoupil a kol.), charakterizující veškerá oficiálně vydávaná domácí literární periodika daného období. Výklad tvorby autorů poválečného období založený na výběrové primární bibliografii je obsažen také ve *Slovníku českých spisovatelů* (2., přepracované a doplněné vydání Praha 2005, Věra Menclová, Václav Vaněk a kol.). Slovník obsahuje krátké přehledové kapitoly k jednotlivým úsekům literárních dějin (autorem textu k literatuře po roce 1945 je Petr A. Bílek). Na autory a literární instituce před rokem 1945 je zaměřen nejrozsáhlejší český literárněvědný lexikografický projekt – *Lexikon české literatury. Osoby, díla, instituce* (dosud 3 díly, I., Praha 1985, II., tamtéž 1993, ed. Vladimír Forst; III., tamtéž 2000, ed. Jiří Opelík). Obsahuje rovněž informaci o poválečné tvorbě autorů, kteří knižně debutovali do roku 1945.

Pro poznání dobových konkretizací literárních jevů a seznámení s některými autory dobového významu si svoji funkci udržují i starší slovníky spisovatelů, vznikající od padesátých let. Svou bibliografickou a starší lexikografickou práci zúročil Jaroslav Kunc ve *Slovníku českých spisovatelů beletristů 1945–1956* (Praha 1957), jenž představuje první obdobnou práci pro dané období. Obsahuje hesla o autorech prózy, poezie a dramatu, jejichž výběr je v některých případech redukován s ohledem na dobovou politickou situaci (neobsahuje například medailony autorů, kteří odešli po roce 1948 do emigrace). Heslářem, ale i způsobem zpracování se přelomovou a pro další lexikografické práce výchozí příručkou v okamžiku svého vydání stal *Slovník českých spisovatelů* (Praha 1964, Jiří Opelík, Rudolf Havel a kol.), zahrnující hesla od nejstarších dob do roku 1963. Práce autorů, kteří směli po roce 1968 oficiálně publikovat, zachycuje *Slovník české literatury 1970–1981* (Praha 1985, ed. Vladimír Forst). Jakýsi protipól k publikacím sledujícím tvorbu oficiálního proudu literatury v době normalizace tvoří *Slovník zakázaných autorů. 1948–80* (Praha 1991, Jiří Brabec a kol., vznikl přepracováním původního samizdatového vydání a vyšel i v exilu). Dílčí pokusy o zachycení používaných šifer a pseudonymů završila specializovaná publikace Jaroslava Vopravila *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře. (Anagramů, kryptonymů, značek, jmen původních, přijatých, dvojitých, polatinštělých atd.)* (Praha 1973). Práce sleduje značný časový rozsah a zahrnuje i stručná hesla věnovaná autorům v době vzniku zakázaným, z toho důvodu byla také její distribuce výrazně omezena.

Dějiny nakladatelského podnikání v exilu zpracoval Aleš Zach ve slovníkové publikaci *Kniha a český exil 1949–1990. Bibliografický slovník nakladatelství, vydavatelství a edic* (Praha 1995), v níž je výklad o dějinách uvedených institucí doplněn soupisem jejich knižní produkce. Interpretační hesla zaměřená na románovou a jinou prózu poválečného období obsahuje *Slovník české prózy. 1945–1994* (Ostrava 1994, edd. Blahoslav Dokoupil, Miroslav Zelinský), navazující na řadu interpretačních příruček (Rozumět literatuře, Česká literatura 1945–1970 atd.), jež zmiňujeme v textu bibliografických kapitol k jednotlivým obdobím. Na rozdíl od těchto příruček postihuje slovník celý časový

úsek sledovaný výkladem Dějin, hesla věnovaná jednotlivým knihám rovněž shrnují sekundární literaturu k tématu. Náčrt poválečného vývoje jednotlivých literárních žánrů je obsažen v heslech *Encyklopedie literárních žánrů* (Praha – Litomyšl 2004, Dagmar Mocná, Josef Peterka a kol.). Na pomezí historické a publicistické práce stojí *Slovník české literární fantastiky a science fiction* (Praha 1995) Ivana Adamoviče. Úvodní studie Ondřeje Neffa a Jaroslava Olši jr. obsahují i nástin poválečného vývoje sledovaných žánrů populární literatury.

V elektronické podobě byla část zdrojů (mj. Panorama české literatury, 1. díl Slovníku českých spisovatelů od roku 1945, Kuncův Slovník českých spisovatelů beletristů 1945–1956, Slovník českých spisovatelů, Slovník české literatury 1970–1981, Slovník české prózy 1945–1990, příručka Kniha a český exil 1945–1990), v některých případech v aktualizované či upravené podobě, včleněna do aplikace (CD-ROM) *Česká literatura od roku 1945* (Praha 1996). Aplikace obsahuje rovněž fotografie autorů a multimediální přílohu s ukázkami z filmů natočených podle literárních předloh a s audiozáznamy vztahujícími se k sledovanému období českých literárních dějin. Dosud vydané díly *Lexikonu české literatury* byly zpřístupněny v elektronické verzi ve stejnojmenné aplikaci (CD-ROMu) doplněné fotografiemi autorů, děl a časopisů (Praha 1999).

## ■ Bibliografická periodika

Základní příručku, jež s různým záběrem zpracovává materiál sledovaného období, představuje *Bibliografický katalog ČSR*, později *Bibliografický katalog ČSSR* a *Bibliografický katalog ČSFR* (Praha 1946–93). Zachycuje jak veškerou knižní produkci vydávanou v Čechách (sešity *Knihy*, *Knihy české*, *Česká kniha* a od roku 1955 *České knihy*), tak informace o recepci publikovaných prací (od 1953 *České časopisy*, později *Články v českých časopisech*), o bibliografiích českých bibliografií (od 1956), o disertacích (od 1964) i o zahraniční bohemistické produkci (od 1956, výběr do roku 1989 je poznamenán dobovou ideologií). Na katalog navazuje ve všech jeho řadách *Národní bibliografie České republiky* a později *Česká národní bibliografie* (Praha 1994–dosud), připravovaná také v elektronické podobě (aktualizace čtyřikrát ročně na DVD-ROM, případně CD-ROM).

Kritické, literárněvědné a publicistické příspěvky systematicky zaznamenávané specializovaným oddělením Ústavu pro českou literaturu AV ČR (v letech 1970–92 Ústav pro českou a světovou literaturu) byly badatelské veřejnosti zpřístupňovány prostřednictvím svazků *Česká literární věda. Bohemistika* (do roku 1969 *Česká literární věda*, Praha 1965–92, zpracovávají však materiál z let 1961–80), připravovaných za redakce Emanuela Macka, Borise Mědíka a Věry Theimerové-Vladykové. Starší bibliografické záznamy i nová nadále probíhající excerpcí domácích (výběrově též zahraničních) knižních i periodických publikací je zveřejňována prostřednictvím databázové aplikace na internetových stránkách Ústavu pro českou literaturu ([www.ucl.cas.cz](http://www.ucl.cas.cz)), v době přípravy textu byly ke sledovanému období tímto způsobem publikovány údaje od roku 1962.

## ■ Knižně publikované bibliografické soupisy

Nedostatky bibliografického katalogu a mezery ve zpracování periodik se pokusil vyplnit Jaroslav Kunc vlastní systematickou excerpcí, zaměřenou především na recepci tvorby jednotlivých autorů. Výsledky publikoval v monumentální příručce *Česká literární bibliografie 1945–1963* (Praha 1964; 3. díl, rozšířený do roku 1966, tamtéž 1967). Období poválečné bylo zpracováno retrospektivním oddělením Národní knihovny ČSSR v *Bibliografii české knižní tvorby 1945–1960* (Praha 1973–95, ed. Viktor Palivec). Tematicky i časově užší, záběrem excerpovaných periodik však podrobnější *Bibliografii české literární vědy 1945–1955. Práce o české literatuře* (Praha 1964) připravili Olga Balášová, Miroslav Laiske, Emanuel Macek a Jaroslav Nečas. Publikace byla poznamenána cenzurními zásahy.

Kvalitně je pro celé období zpracována bibliografie exilové literatury. Výsledky retrospektivní excerpce exilových periodik a knih po vzoru bibliografických ročenek Ústavu pro českou literaturu sestavil František Knopp do souboru *Česká literatura v exilu 1948–1989. Bibliografie* (Praha 1996). Elektronická podoba této publikace s možností podrobného prohledávání je rovněž dostupná na internetových stránkách Ústavu pro českou literaturu. Přehled českých novin a časopisů se zaznamenáním historie, jmen redaktorů a s charakteristikami doby trvání jejich existence i periodicity podává publikace Lucie Formanové, Jiřího Gruntoráda a Michala Přibáně *Exilová periodika. Katalog periodik českého a slovenského exilu a krajanských tisků vydávaných po roce 1945* (Praha 1999). Katalog navazuje na soupis Michala Přibáně *České krajanské a exilové noviny a časopisy po roce 1945* (Olomouc 1995) a opírá se o bibliografickou činnost knihovny Libri prohibiti. Exilovou knižní tvorbu zpracoval Jiří Gruntorád v *Katalogu knih českého exilu 1948–1994. Libri prohibiti* (Praha 1995). Sestavovatel se zaměřil pouze na česky tištěné tituly, doplnil však i cenné údaje o signaturách příslušných knih ve vybraných knihovnách. Cenné informace a spektrum postupně rozšiřovaných databází k problematice exilu a samizdatu nabízí knihovna Libri prohibiti na svých internetových stránkách (<http://libpro.cts.cuni.cz>). Údaje o knižní produkci v češtině, slovenštině i cizích jazycích v užším časovém výseku shromáždila Ludmila Štefllová v *Knihách českých a slovenských autorů vydaných v zahraničí v letech 1948–1978 (Exil). Bibliografie* (Brno 1993).

Odborné bibliografické práce byly vydány rovněž k samizdatové literatuře. Jednotlivé svazky a zejména produkci samizdatových edičních řad zpracovala Jitka Hanáková v publikaci *Edice českého samizdatu 1972–1991* (Praha 1997). Kniha stručně charakterizuje zaměření a historii jednotlivých edic, uvádí jména iniciátorů a v chronologickém pořadí zaznamenává vydané svazky. Na katalogizaci periodických textů se zaměřila Johanna Possetová v práci *Česká samizdatová periodika 1968–1989* (Brno 1993). Publikace obsahuje úvodní stručný výklad k historii samizdatu, vymezení a klasifikaci tisků, označovaných za samizdatové, a jednotlivá periodika přibližuje prostřednictvím samostatných hesel. Tato hesla uvádějí mimo jiné jména redaktorů a přispěvatelů, charakterizují tematické zaměření periodik, přibližují jejich skladbu a výběrově i způsob distribuce a financování. Specifickou problematiku překladů zveřejňovaných pod jmény cizích autorů zpracovala Zdeňka Rachůnková v publikaci *Zamlčování překladatelé. Bibliografie 1948–1989* (Praha 1992).

Pro sledování historického kontextu divadla a dramatické tvorby období po roce 1945 shromažďují informace databáze dostupné na webových stránkách Divadelního ústavu

(<http://www.divadelni-ustav.cz>). Kromě katalogu knihovny zpřístupňuje tato instituce též bibliografickou databázi založenou především na excerpci vybraných odborných periodik (rozsah excerpovaných zdrojů je postupně rozšiřován) a další cenné pramenné zdroje a odkazy.

## ■ Soupisy a průvodce po archivech

Základní orientaci po dostupných osobních fondech zprostředkovává *Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archivů v České republice* (Praha 1997) uspořádaný Jarmilou Hanzalovou. Vzhledem k dlouhé době přípravy práce, velkému množství sledovaných institucí a mnohdy neuspokojivému stavu evidence a zpracování archivních materiálů jsou některé obsažené informace kusé a neodpovídají aktuálnímu stavu. Pravidelně aktualizovaná databáze *Archivní fondy v České republice* je k dispozici na internetových stránkách Ministerstva vnitra ČR v sekci archivnictví (<http://www.mvcr.cz/archivnictvi>). Mezery v přehledu po dochovaných archiváliích postupně zacelují přehledy fondů dalších institucí, zveřejňované v posledních letech. Výše zmíněná soupisová práce nezachycuje sbírky Literárního archivu Památníku národního písemnictví, jejichž souhrnná evidence byla badatelské veřejnosti poprvé představena v publikaci *Průvodce po fondech literárního archivu PNP* (Praha 1993, dodatky tamtéž 1996). Aktualizované a zkorigované údaje doplněné o inventáře zpracovaných fondů jsou obsaženy na stejnojmenném CD-ROMu (Praha 2000, ed. Naděžda Macurová) a na internetových stránkách Památníku národního písemnictví ([www.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz](http://www.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz)). Obdobné publikace byly věnovány také dalším archivům, například *Fondy a sbírky Archivu Akademie věd České republiky* (Praha 1999, Hana Barvíková, Helena Janderová a Václav Podaný) či *Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea* (Praha 1998, ed. Jaroslav Čechura). Základní informace ohledně skladby sbírek Národního archivu (dříve Státního ústředního archivu) zahrnující mimo jiné pro výzkum politického kontextu literárního života klíčový fond ÚV KSČ a fondy jednotlivých ministerstev obsahují internetové stránky této instituce ([www.nacr.cz](http://www.nacr.cz)).